

С. І. Моцак

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОШУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОЗАУРОЧНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто проблему організації пошуково-дослідницької діяльності старшокласників з історії України в умовах позаурочної навчальної діяльності. Застосування активних, інтерактивних методів та дослідницького методу під час організації позаурочної роботи сприяє формуванню історичної компетентності учнів, відіграє роль творчої організуючої сили, дозволяє розкрити і мобілізувати творчий потенціал школярів.

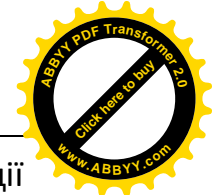
Ключові слова: активні методи, дослідницькі вміння, інтерактивні методи, історична компетентність, компетентність, позаурочна робота, пошуково-дослідницька діяльність старшокласників, рольова гра.

Постановка проблеми. Організація пошуково-дослідницької діяльності з історії України в умовах позаурочної навчальної діяльності зумовлена процесами модернізації сучасної української шкільної освіти взагалі та історичної зокрема що мають на меті підвищення інтелектуально-творчого потенціалу випускника, формування особистості, яка вміє самостійно ухвалювати рішення й відповідати за них, здатна до успішної соціалізації в суспільстві, знаходить можливості для самовираження, задовольняє свої духовні потреби, створює суспільно значущі цінності.

Сучасні методисти, педагоги, психологи вказують на необхідність формування в учнів ключових, галузевих і предметних компетентностей. Одним з ефективних способів досягнення цієї мети є організація пошуково-дослідницької діяльності учнів старшої школи у позаурочний час.

Пошуково-дослідницька діяльність старшокласників – це специфічний вид пізнавальної діяльності учнів, який передбачає виконання ними самостійних досліджень проблем як головного засобу досягнення освітнього результату.

Аналіз актуальних досліджень. Проблемі організації пошуково-дослідницької діяльності учнів присвячено низку наукових праць А. Альбрехт, К. Баханова, С. Васильєвої, М. Довгань, І. Кущенко, Л. Михайлик, П. Мороза, О. Пометун, Г. Пустовіта, Я. Рибалко, Г. Сєрової, Г. Фреймана, Г. Шумицької та ін., де проаналізовано організаційно-педагогічні й дидактичні аспекти дослідницької діяльності учнів.

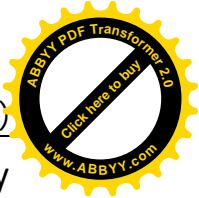
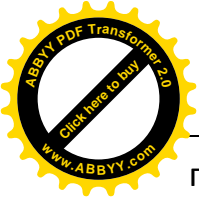

Водночас потребує окремого вивчення питання організації позаурочної навчальної діяльності з історії України з точки зору її впливу на процес формування історичної компетентності старшокласників в умовах позаурочної діяльності.

Мета статті – теоретично обґрунтувати, що саме застосування активних, інтерактивних методів та дослідницького методу під час організації позаурочної роботи найкраще сприяє формуванню історичної компетентності в учнів, відіграє роль творчої організуючої сили, дозволяє розкрити і мобілізувати творчий потенціал школярів.

Виклад основного матеріалу. Аналіз сучасної практики позаурочної роботи з історії України у профільній школі дає підстави стверджувати, що найбільшого значення старшокласники надають таким видам позаурочної роботи, які пов'язані з пошуково-дослідницькою діяльністю, розвивають творчі, дослідницькі вміння, практичні навички здобуття історичних знань, сприяють формуванню їх предметної компетентності. Саме такі види діяльності допомагають учням розуміти й осмислювати минуле, збирати й аналізувати інформацію з різних історичних джерел, ставитися до них критично, розглядати їх у конкретному історичному контексті, оцінювати різні версії та думки про минуле, історичні події; розрізняти факти і точки зору, виявляти помилки, фальсифікації та стереотипи, аналізувати отриману інформацію, формувати незалежні й зважені судження, робити обґрунтовані висновки на підставі аналізу свідчень і вивчення широкого спектра точок зору.

Оскільки опитування як учителів, так і учнів показало тенденцію до зацікавленості у використанні таких видів і форм позаурочної роботи, які ґрунтуються на пошуковій, дослідницькій діяльності учнів, що найкраще сприяє формуванню історичної компетентності учнів, ми пояснюємо це тим, що саме застосування активних, інтерактивних методів та дослідницького методу при організації позаурочної роботи відіграє роль творчої організуючої сили, дозволяє розкрити і мобілізувати творчий потенціал школярів. За такого способу організації позаурочної діяльності учні самі обирають об'єкт дослідження, визначають шляхи пошуку, добувають й аналізують факти, простежують явища в розвитку, узагальнюють одержані дані, проникають у сутність того, що вивчається, вчать викладати результати своєї пошукової, дослідницької діяльності у

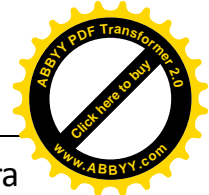
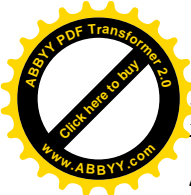
певній послідовності. Учням цікаво займатися дослідницькою діяльністю у позаурочний час, тому що це розкриває перед ними можливості розвивати вміння аналізувати історичні документи, вчитися порівнювати дані з різних історичних джерел, оволодівати прийомами роботи з архівними документами, набути найпростіші навички дослідження і власного судження, навчитися працювати з бібліографією, робити висновки, замітки, тези, реферувати прочитане, вести дискусії, відстоювати свою точку зору тощо. Власне саме ці вміння та навички стануть корисними старшокласникам у подальшому житті [11].

Організацію позаурочної роботи з історії варто розпочинати з урахування вимог до спеціального послідовного поетапного формування вмінь пошуково-дослідницької діяльності. Формування вмінь є систематичним процесом поступового їх ускладнення як за кількістю елементів, що утворюють уміння, так і з погляду його універсальності (здатності до перенесення на нові ситуації навчання, на ширше коло явищ) [1].

Зміст позаурочної роботи з історії повинен мати багатоаспектне наповнення, його реалізація має відбуватися у різноманітних формах позаурочних заходів (навчальні проекти, екскурсії, зустрічі з видатними людьми, вечори, ігри, вікторини, конкурси) та за допомогою різних методів [6].

У сучасній методиці навчання історії ігрове моделювання подій та явищ, що вивчаються, є одним із найпоширеніших методів інтерактивного навчання, яке в умовах компетентісно орієнтованого навчання відіграє роль потужного засобу формування предметної компетентності учнів. Важливим інструментом упровадження гри як елементу навчального процесу є групова робота учнів. Її використовують майже на всіх етапах проведення гри: орієнтації (вибору теми й характеру гри), підготовки до проведення (складання сценарію, створення правил гри, розподіл ролей), проведення гри як такої та підбиття підсумків [6].

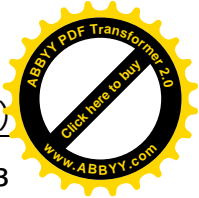
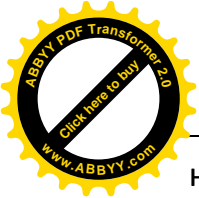
Прикладом може бути опрацювання в умовах позаурочної роботи з історії теми «Зовнішня політика незалежної України», коли моделюється така ситуація: в Інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка відбувається зустріч студентів з очільниками Міністерства закордонних справ А.Зленком (1990–1994; 2000–2003), Г. Удовенком (1994–1998), Б. Тарасюком (1998–2000; 2005–2007),

А. Яценюком (2007); В. Огризком (2007–2009), П. Порошенком (2009–2010) та нинішнім міністром закордонних справ К. Грищенком, який очолював це відомство також у період президенства Л. Кучми з 2003 до 2005 рр. Вивчаючи на уроці питання, пов'язані із зовнішньополітичною діяльністю України у 1990–2010 рр., учні отримують певний обсяг знань про основні принципи зовнішньої політики, головні напрями реалізації та пріоритети зовнішньої політики України, участь України в діяльності міжнародних організацій. З огляду на те, що під час вивчення означеної теми на уроках виникає багато проблемних запитань, які породжують гострі дискусії щодо зміни вектора зовнішньої політики України у різні роки, причини прохолодних відносин України з Росією у період президентства В. Ющенка, учні більш детально розглядають тему зовнішньої політики України в позаурочний час. Тому формою позаурочної роботи можна обрати рольову гру «Зустріч з міністрами закордонних справ України (1990–2010)». Для проведення рольової гри учні об'єднуються у групи, кожна з яких обирає собі період, коли очільником відомства був міністр, якого представлятиме на зустрічі їх група. Для підготовки до зустрічі учням потрібно опрацювати певне коло питань:

1. Україна і загальноєвропейський процес.
2. Пріоритети зовнішньополітичного курсу.
3. Участь України в діяльності міжнародних організацій.
4. Україна і держави СНД.
5. Зовнішньоекономічне співробітництво.
6. Культурне співробітництво.

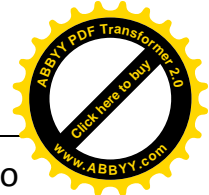
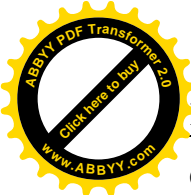
Учні мають самостійно вивчати документальні джерела, матеріали періодичної преси, стежити за останніми новинами. Потім у групах обговорюється зібраний матеріал, використовується досвід навчання у дискусії та інші інтерактивні методи (наприклад коло ідей). Мотивацією до такої діяльності є усвідомлення учнями необхідності навчатися не заради навчання, а для здобуття знань, умінь, навичок з метою їх практичного використання під час підсумкової атестації, зовнішнього незалежного оцінювання, навчання у вищій школі для відчуття своєї компетентності у різних сферах життя. Саме на реалізацію такої мети спрямовується робота з утілення ідеї підготовки і проведення такої рольової гри: учні характеризують багатовекторність зовнішньої політики України на сучасному етапі в контексті європейської та світової історії; ураховують

наявність протилежних точок зору, висловлюють власні судження з питання; описують відносини з іноземними державами; аналізують процес вступу України до Ради Європи та особливе партнерство з НАТО як шлях до реалізації інтеграційних процесів у Європі, характеризують основні напрями економічної та культурної співпраці України з країнами ЄС.

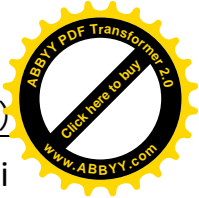
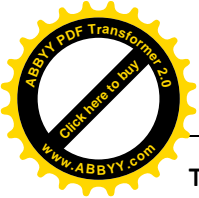
Під час підготовки рольової гри «Видатні постаті в історії краю (1917–1938 рр.)» використовується методика рольових ігор, описана К. Бахановим. Формою проведення рольової гри є кінофестиваль, на якому творчі об'єднання «кінематографістів» мають продемонструвати створені ними документальні фільми. Кожна група (окреме творче об'єднання) отримує завдання, самостійно займається збором матеріалу, його систематизацією; складає сценарії документальних фільмів, які б розкривали обрану ними тему. Наприклад, «Відомі діячі науки і культури Сумщини», «Наші земляки, удостоєні звання Героя Радянського Союзу та Героя Соціалістичної Праці», «Відомі люди Сумщини – наші сучасники» тощо. Під «фільмом» у цьому випадку розуміється ілюстративний матеріал, що змінюється на екрані, супроводжується дикторським текстом та музичним оформленням (кадри діафільму, відеофільму, слайди, ілюстрації з книжок, окремі малюнки).

У процесі підготовки до рольової гри між учнями мають чітко розподілятися ролі: відповідно до завдання кожен учень пише окрему частину сценарію, обговорює ідеї у групі, вносить корективи і потім «сценаристи» (1–2 учні від кожної групи) завершують роботу над сценарієм. Тим часом «технік» – учень, який погоджується відповідати за технічне забезпечення, із діафільмів або відеофільмів (залежно від технічного забезпечення) робить слайди, готує колажі для проекції на екран. «Звукооператори» займаються музичним супроводом до фільму. Завершивши роботу над сценарієм і створенням «німого кіно», розпочинається робота дикторів та акторів, завданням яких є «оживити фільм». «Звукооператор» працює над тим, щоб окремі музичні фрагменти поєднати в цілісну фонограму фільму, записати звукові цитати. Учителю відводиться роль консультанта і кінокритика. На кінофестивалі кожна група – творче об'єднання «кінематографістів» – презентує свій фільм. Його проводять спеціально підготовлені ведучі за заздалегідь підготовленим сценарієм. Ведучі ознайомлюють гостей та учасників

фестивалю з його програмою, метою і по черзі надають слово представникам творчих об'єднань. Ті аргументують вибір жанру, матеріалу, акцентів і демонструють свою роботу. Поки до презентації і демонстрації готується наступне творче об'єднання, доти попереднє відповідає на запитання до авторів фільмів. Обов'язковим аспектом фестивалю є наявність журі. Воно обирається з учнів класу або вчителів, бібліотекарів, батьків, учнів з паралельного класу. Це передбачає ознайомлення широкого загалу з навчальним матеріалом, поданим у незвичній формі, що сприяє його кращому засвоєнню. Крім того, учні отримують поштовх до розвитку власного творчого потенціалу, формування низки історичних компетенцій і на їх тлі удосконалюють уміння та навички пошукової діяльності, практичні вміння роботи над створенням документального кіно: написанням сценарію; працюють зі світлом і звуком; опановують ролі ведучих такого масштабного загальношкільного заходу, учасники фестивалю відчують вагомість самовираження, адже їх досягнення виходять за вузькі межі класу і стають надбанням усієї паралелі. Така самостійна творчо-пошукова діяльність забезпечується реалізацією можливостей позаурочної роботи для формування вмінь розв'язувати різноманітні творчі завдання і відповідно розвитком різних видів творчих здібностей учнів (наукової, керівної, ситуаційної, комунікативної). Форма кінофестивалю сприяє розвитку більшості з них: навчальної з елементами наукової, художньої (літературної, образотворчої, музичної, ігрової, комунікативно-керівної і технічно-побутової). Учні отримують і вдосконалюють такі види діяльності, як пізнавальна, яка спрямована на здобуття нових знань на основі тих, що учні вже мали, творча (спрямована на створення нового й здобуття нових знань, умінь та навичок) і діяльнісно-процесуальна.

Усе вищезазначене свідчить про формування просторової, логічної, мовленнєвої, інформаційної, аксіологічної компетенцій старшокласників в умовах позаурочної роботи. Можливість виявити мотиваційну та знаннєву складові предметної компетентності та поглибити її, використовуючи інтерактивні методи і технології, є, на нашу думку, прерогативою саме позаурочної роботи, коли спрацьовує не лише фактор необмеженості у часі і виборі форм та методів навчання, а й ціла низка психологічних моментів: розкутість і свобода під час висловлювання думок, можливість проявити

творчість, самостійність, компетентність у певному питанні або виді діяльності. Для випускника це є особливо вагомим стимулом підвищувати рівень своєї компетентності, і тому під час використання таких форм позаурочної роботи з історії пізнавальна діяльність усіх її учасників значно активізується, у ній ніхто не залишається пасивним спостерігачем.

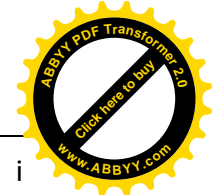
Висновки. Сьогодні вчитель повинен спрямувати організацію позаурочної роботи на оволодіння учнями новими способами пізнавальної діяльності, що сприятимуть розвитку співпраці і співтворчості. Реалізувати це завдання якнайкраще можна за допомогою вибору оптимальних методів навчання і методичних прийомів (насамперед інтерактивних технологій), забезпечення постійної активної позиції учнів у процесі навчання.

Використання краєзнавчого змісту в позаурочній роботі справляє не лише потужний мотиваційний і виховний вплив на учнів, а й допомагає вчителям заповнити існуючу у практиці навчання історії України прогалину, пов'язану з викладанням регіональної історії.

Запропоновані підходи до організації пошуково-дослідницької діяльності з історії України в умовах позаурочної навчальної діяльності, безумовно, потребують подальшого осмислення та нової практики навчання і ґрунтовних теоретичних напрацювань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баханов К. О. Дослідницька робота на уроках історії / К. О. Баханов. – Х : Основа, 2004. – 144 с.
2. Булда А. А. Розвиток творчих здібностей старшокласників у процесі вивчення суспільствознавчих дисциплін: [навч.-метод. посіб.] / А. А. Булда, М. М. Роговенко. – К. : Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, 2006. – 236 с.
3. Колесник І.Г. Позакласна робота старшокласників / І. Г. Колесник. – К., 1967. – 48 с.
4. Лисенко М. М. Методика використання краєзнавчого матеріалу на уроках історії СРСР / М. М. Лисенко. – К. : Рад. шк., 1961. – 202 с.
5. Мачехина О. Ролево-игровое проектирование в свете компетентностного подхода в образовании / О. Мачехина // Преподавание истории в школе. – 2007. – № 5. – С. 13–16.
6. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання / О. І. Пометун. – К. : Б.в., 2007. – 144 с.
7. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України. 10–11 класи. Профільний рівень. Суспільно-гуманітарний напрям, історичний профіль. – Режим доступу: www.osvita.ua.
8. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів: Історія України. 5–11 класи; Всесвітня історія. 6–11 класи / Міністерство освіти і науки України. Головне управління змісту освіти / [підгот. В. Власов]. – К. : Шк. світ, 2001. – 86 с.

9. Пустовіт Г. П. Дослідницька робота з екології в позашкільних установах і школах : метод. посіб. / Г. П. Пустовіт. – К., 1996. – 126 с.
10. Родин А. Ф. Внеклассная работа по истории / А. Ф. Родин. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1956. – 189 с.
11. Санкевич А. В. Заняття історією в позаурочний час / А. В. Санкевич // Радянська школа. – 1967. – № 2. – С. 32–40.

РЕЗЮМЕ

С. И. Моцак. Организация поисково-исследовательской деятельности старшеклассников по истории Украины в условиях внеурочной учебной деятельности.

В статье рассмотрена проблема организации поисково-исследовательской деятельности старшеклассников по истории Украины в условиях внеурочной учебной деятельности. Применение активных, интерактивных методов и исследовательского метода при организации внеурочной работы способствует формированию исторической компетентности учеников, играет роль творческой организующей силы, позволяет раскрыть и мобилизовать творческий потенциал школьников.

Ключевые слова: активные методы, исследовательские умения, интерактивные методы, историческая компетентность, компетентность, внеурочная работа, поисково-исследовательская деятельность старшеклассников, ролевая игра.

SUMMARY

S. Mocak. Organization of search and research activities of high school students on the history of Ukraine in the conditions of extracurricular educational activities.

The article is devoted to problem of organization of search and research activities of high school students on the history of Ukraine in the conditions of extra-curricular educational activities. The use of active and interactive methods and the research method in the organization of extracurricular work contributes to the formation of historical competence of students, plays the role of creative organizing force, helps to identify and mobilize the creative potential of pupils.

Key words: active methods, research skills, interactive methods, historical competence, competence, extraordinary work, search and research activities of high school students, role-playing game.

УДК 373.1.013:93

Н. М. Усенко

Сумський державний університет

МЕХАНІЗМИ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ФОРМУВАННІ ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Самореалізація пізнавально-творчого потенціалу учнів, зокрема такоо його важливого компонента, як пізнавальна самостійність, на сьогодні вважається провідною вимогою до сучасної освіти. У статті розкривають основні змістові характеристики і наведено приклади застосування в евристичному навчанні механізмів пізнавально-творчої діяльності, які забезпечують успішне формування значущої особистісної якості старшокласників – пізнавальної самостійності.

Ключові слова: евристичне навчання, самостійна робота, пізнавальна самостійність, навчальна технологія, механізми творчості, пізнавально-творча діяльність.